

Elanike mõjutatavus kui oht riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale: kahe juhtumi analüüs



EVE NOOR-FELDMANN
EMCC sertifitseeritud
coach ja mentor

Demokraatliku riigikorra ja vaba ühiskonnaga kaasnevad ka õigused ja kohustused, sealhulgas kohustus vastutada oma tegevusega kaasnevate tagajärgede eest. Näiliselt üllaste väärtuste kaitsmise taustal võib toimuda kellegi teise kavandatud varjatud plaanide elluviimine. See tõstatab küsimuse, kuidas mõjutab nähtamatu mõjutustegevus inimeste otsuseid demokraatias ning rahvaüritustel.

Pealkirjas nimetatud kaks juhtumit on Maidani revolutsioon 2014. aasta veebruaris ja Ameerika Ühendriikide Kapitooliumi ründamine 6. jaanuaril 2021.

Riigi elanikkond on mõjutatav (Narits 2015: 68) ja eksisteerivad erinevad mõjutustegevusega tegelevad huvigrupid (Sazonov *et al.* 2020: 8). Selleks, et prognoosida mõjutustegevusest tulenevaid julgeolekuohte, vajame teadmist, mis mõjutab ja millistele mõjutustele ollakse kõige vastuvõtlikumad. Sisekaitseakadeemia uurin-gust (Puusalu & Marnot 2021: 59) selgub, et 10–15 protsenti Eesti elanikest ei taju välisriikidest tulenevat mõjutustegevust julgeolekuohuna ning neil puudub huvi julgeolekuteemade vastu, millega võib kaasneda mõjutatavusest tuleneva mõju ja vastuvõtlikkuse suurenemine.

Teema seostub Eesti julgeolekupoliitika aluste (2023) põhimõttega. Riik pöörab rohkem tähelepanu põhiseadusliku korra kaitsele ja ennetustegevustele, mis eeldab asjakohase teabe kogumist ja töötlemist vaenuliku luure- ja mõjutustegevuse tõkestamiseks. Vahetu oht Eesti julgeolekule tuleneb Venemaa suurenenud sõjalisest aktiivsusest ja agressiivsusest, mille tõttu

ei saa välistada ka sõjalist rünnakut Eesti vastu.

Keeruline ohupilt ja ohuallikate mitmekesisus, poliitiline radikaliseerumine ja polariseerumine võimendavad ebastabiilsust ning tingivad olulise vajaduse osata hinnata erinevaid julgeolekuohte ja julgeolekut mõjutavaid tegureid. Eesti julgeolekupoliitika alustes kirjeldatakse vajadust jälgida kiiresti muutuvast julgeolekukeskkonnas julgeolekutegureid, mille alged juba eksisteerivad, kuid mõju võib avalduda alles aastakümnete pärast (Eesti julgeolekupoliitika alused 2023: 4–20).

Elanike mõjutatavuse ja sellest tuleneva julgeolekuohtu temaatika aktuaalsust toetavad riigikaitse arengukava 2022–2031 ja siseturvalisuse arengukava 2020–2030, kus tuuakse esile põhiseadusliku korra tagamise vajadus – teadvustades, mõistes, prognoosides ja ennetades põhiseadus-

Massikäitumise algse arusaama kohaselt käsitleti rahvahulki kui inimesi, kes on ühises „mõtteväljas“.

likku korda ohustavaid konflikte, aga ka elanike mõjutatavust kui ohtu julgeolekule. Riigikaitse arengukava 2022–2031 (lk 6, 23) rõhutab vajadust elanikkonna olulisemate julgeolekuga seotud hoiakute regulaarseks seireks ning eri tegurite omavaheliste seoste väljaselgitamiseks ja analüüsiks ning Eesti põhiseaduslikku korda ja iseseisvust ähvardavate ohtude ennetamiseks ja lahendamiseks, aga ka informatsioonilise mõjutustegevuse vallas akadeemilise uurimistegevuse

arendamiseks, et suurendada ühiskonna vastupanuvõimet.

Sisejulgeolekut mõjutavatele teguritele on siseturvalisuse arengukava 2020–2030 (lk 17) andmetel lisandunud välised ohud, nagu vägivaldsete ideoloogiate ülemaailmne levik, vaenulike eriteenistuste tegutsemine, hübriidohud, mistõttu on oluline ohustavate tegurite hea teadvustatus ja maandatus mitmesuguse riigisisese tegevuse kaudu ning ühe tegevussuunana on välja toodud põhiseadusliku korra tagamine. Seega on oluline tuvastada ja kaardistada latentse ohu indikaatoreid. Ühe võimaliku indikaatorina saab välja tuua emotsionaalse seisundi, sest Naritsa (2015: 35) uuringust selgus, et inimesed on kõige mõjutatavamad ja manipuleeritavamad emotsionaalse sisuga sõnumite poolt, ning ta on pakkunud ühe vaenuliku informatsioonilise mõjutustegevuse vastu-meetmena riigi elanike emotsionaalse seisundi jälgimist.

MASSIKÄITUMISE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Massikäitumine on keeruline kompleksne sotsiaalne nähtus, mis on seotud inimühiskonna arenguga ja mille uurimise muudab keeruliseks massikäitumise ettearvamatus. Massikäitumist saab La Macchia & Louis' arvates (2016: 17–18) vaadelda kui kollektiivse tegevuse vormi, kus toimub inimeste rühmadesse kogunemine ühiste väärtuste ja eesmärkide nimel tegutsemiseks.

Massikäitumise kontekstis kasutatud terminite üheselt mõistmiseks on vaja avada sõnade „rahvamass“ ja „rahvahulk“ mõisted. „Rahvahulk“ määratleb inimeste hulka ühes kohas (Eesti Keele Instituut 2009), kus hulk võib, aga ei pea tingimata olema suur, „rahvamassi“ (ingl *crowd*) määratleb suur rahvahulk (Eesti Keele Instituut 2009). Mõistete peamine erinevus seisneb aspektis, et rahvahulk kui kogum ei pea olema suur ja selle võivad moodustada erinevad indiviidid, aga ka väiksemad või suuremad grupid, sõna „rahvamass“

aga väljendab, vastupidi, just rõhutatult suurt rahvahulka.

Massikäitumise algse arusaama kohaselt käsitleti rahvahulki kui inimesi, kes on ühises „mõtteväljas“, kui homogeenset entiteeti, kuhu sisenedes kaob nii individuaalne mõtlemisvõime kui ka isiksus, aga ka kui arvukaid üksteisest sõltumatuid indiviide rahvahulga sees. Arvati, et rahvahulga liikmed võivad muutuda eristamatuks ja barbaarsusele kalduvaks rahvamassiks (Le Bon 2002: 6–9). Teisalt vastandusid individualistid oma väitega, et grupid ja rahvahulgad on pigem üksikisikute kogumid, kus sotsiaalse kaasamise teel kutsutakse esile indiviidile juba omane käitumine (Allport 1924: 691). Rahvahulkade käitumine on siiski ettearvamatu viisil dünaamiline – rahvahulkade ettearvamatu liikumise korral kaovad nii selle põhjus kui ka motiiv.

Erinevad koolkonnad ja teadlased on uurinud rahvamasside käitumist, püüdes muu hulgas mõista ja selgitada, milline on ja millest tuleneb üksikisiku käitumise muutus rahvahulgaga liitudes. Üheks ajalooliselt oluliseks teooriaks võib pidada Le Bon'i (1895) klassikalist rahvahulkade teooriat (ingl *crowd theory*), mis on Reicheri (2017: 594) järgi säilitanud oma aktuaalsuse tänapäevani ja mida on kasutatud näiteks Donald Trumpi massidele mõjumise põhjuste selgitamiseks. Rahvahulgad on massid, kelle tegevusest võib tuleneda potentsiaalne oht olemasolevale korrale ning kes rahvamasside teooria kohaselt muutuvad primitiivsemaks, vähem kaalutlevaks ja vähem moraalseks.

Teadlaste arvamusel rahvamasside kogunemisel tekkevast kehalise kontakti mõjust on vastandlikud. Harvardi psühholoog Sidis (1895: 8) peab rahvahulga kehalise kokkusurumise tulemuseks individuaalsuse peatamist, sest füüsiliselt on rahvahulk kui indiviidid, kelle kehad on nii tihedalt üksteise vastu surutud, et vaba liikumine osutub võimatuks, ja see põhjustab individuaalsuse kahanemise.

Kollektiivse identiteedi kujunemise uurijad on välja toonud, et juhi karisma on see, mille abil saab temast sümboolite looja ja rahva arvates tõhus juht ning igasugune muutus, sealhulgas poliitiline ümberkujundamine, toob kaasa rahva uued nõudmised. Vaatamata teadlaste

Kehalise kokkupuute aspekt võib osutada üheks massikäitumise mõjutajaks ja soodustada seega ka massikäitumises erinevaid arenguid, näiteks vägivaldseks muutumist.

eriarvamustele kehalise kokkupuute mõjust rahvamassidele, ilmneb üksmeel selles, et kehalise kokkupuute aspekt võib osutada üheks massikäitumise mõjutajaks ja soodustada seega ka massikäitumises erinevaid arenguid, näiteks vägivaldseks muutumist.

Masside mõjutatavuse, ohtliku massikäitumise reaktiivsete käivitajate ning sellega seostuvate latentse ohu indikaatorite välja selgitamiseks on tähtis uurida nii sündmuste toimumise aegsete süstemaatiliste empiiriliste uuringute tulemusi, aga ka pikemal ajaskaalal uuritud hoiakuid ja veendumusi ning nende võimalikku mõju. Massikäitumise teooriate põhitüpoloogia on välja toodud tabelis.

MASSIDE JUHTIMISE JA JUHI ROLL

Juhi rollist ja tähtsusest massikäitumises valitsevad vastandlikud arusaamad. Ühelt poolt nendib Borch (2009: 286–288) Le

Teoreetilised põhiteesid	Autorid
Rahvamassid on ohtlikud, primitiivsed, agressiivsed, identiteedi kaotanud	Le Bon (1895), Borch (2009), Reicher (2017)
Rühmas kaob teadlik isiksus ning tekib vastuvõtlikkus ideedele ja ettepanekutele	Ibrahim ja Hassan (2017)
Rahvahulgad on pigem ratsionaalsed, mitte vägivaldsed	McPhail (1991), Stott & Drury (2000), Templeton <i>et al.</i> (2015)
Kehalis-anatoomiline positiivne mõju massikogunemistes osalejatel	Borch (2009)
Individaalsuse peatumine kehalise kokkusurutuse mõjul	Sidis (1895), Le Bon (1895)
Kehalise kokkusurutuse ja võimu olemuse kombinatsiooni võimalik mõju vägivaldsele kaldumiseks	Borch (2009)
Juhi karisma on põhiline tegur, mis aitab tal saada rahva arvates tõhusaks juhiks ja sümbolite loojaks	Laclau (2005)
Protestidel osalemine tekitab positiivse sotsiaalsühholoogilise transformatsiooni, toimub gruppide vastastikune suhtlus, muutused grupipiirides, kokkupuuted võimuesindajatega võivad viia radikaliseerumiseni	Drury & Reicher (2009)
Eelnev sage protestikogemus suurendab ebaseaduslikes protestides osalemise võimalust; seos sotsiaalmeediauudiste tarbijate ja ebaseadusliku protestikäitumise vahel	Inguanzo <i>et al.</i> (2022)
Rahulolematuse võimalik muutumine revolutsiooniks, populistlike mässude teke	Reicher (2017)
Poliitiline polariseerumine ja radikaliseerumine, valmisolek poliitilise äärmusluse massiaktideks, äärmusrühmituste arvu kasv ja mobiliseerumine poliitiliselt äärmuslikuks võitluseks	Rich (2021)
Kokkupuude vägivaldse meediaga võib mõjutada uskumusi ja hoiakuid ning suurendada agressiooni tõenäosust, kumulatiivne seos vanuse tõusu ja vaenulike hinnangute vahel, sotsiaalse keskkonna mõju võtmetähtsus	Bushman (2016), Anderson & Bushman (2018)

TABEL 1. Massikäitumise põhitüpoloogia.

Allikas: autori koostatud

Bon'i, Tarde ja Freudi seisukohtadele toetudes, et rahvamassid on seotud nende juhi individaalsusega, toetades seega juhi tähtsusega seostuvaid seisukohti. Juhi mõju ilmneb ka juhtide suutlikkuses vormida rahva meelsust lihtsaid lausungeid ikka ja jälle korrates. Rahva juhtidel on ajalooliselt olnud vajadus ja soov rahvamasse valitseda, milleks sobivad pigem ahvatlus ja retoorilised tehnikad kui teadmiste rakendamine.

Le Bon'i lähtekohtade austajate seas on läbi ajaloo olnud erinevaid poliitilisi

liidreid, näiteks USA endine president Theodore Roosevelt, Benito Mussolini ja Adolf Hitler (Borch 2013: 589). Rahvamassidega manipuleerimine ja poliitilistel eesmärkidel mobiliseerimine on üks poliitiliste juhtide kasutatavaid meetodeid, mida on kasutanud näiteks Hitler võimule saamiseks, võttes abiks ignorantsete rahvamasside psühholoogia, uued strateegiad ja suunad vajaliku poliitilise toetuse mobiliseerimiseks ning masside moodustamiseks.

Mõjutatavuse uuringu kontekstis

on oluline aspekt, et propagandistlik mõjutustegevus oli suunatud võhiklikele massidele, keda ei ole võimalik ratsionaalsete argumentidega mobiliseerida, aga ka massikoosolekutel inimeste füüsiline kohalolek. Teisalt möönab Borch-Jacobsen (1988: 156–157), et on ka teistsuguseid lähenemisi, mis rahvahulkade juhtimisel ei pea liidri kohalolekut rahvahulkade tegutsemise eeltingimuseks.

Massikäitumise aspektist on oluline roll ka grupidünaamil, samuti juhi osal selle loomisel ja muutmisel. Tähtis on mõista, et erinevate rühmasiseste osalejate mõju sõltub rühmadevahelise dünaamika olemusest ning grupiväline tugev surve võib soodustada grupi radikaalsemate liikmete vastasseisu ja vägivalda soosiva mõju suurenemist. Võtmeküsimus on see, kelle häält inimesed kuulavad, mis omakorda sõltub narratiivide ja kogemuste vahelisest sobivusest. Kui juht osutub hääleks, keda inimesed usuvad ja kuulavad, võivad tema loodud narratiivid osutada mõjusaks, põhjustades käitumusmustreid ning kujundades sellega ka sotsiaalset identiteeti.

Masside juhtimise ja juhi rolli ei saa massikäitumise ning mõjutatavuse kontekstis alahinnata. Juht ja juhi mõju võivad osutada üheks oluliseks teguriks massikäitumise suunamisel ning seostuda ohuga riigi julgeolekule ja põhiseaduslike korrale.

Masside juhtimise ja selle mõju prognoosimiseks võib lähtuda empiirilisest nähtusest, mida tuntakse kui 20-60-20 reegli. Jaworski & Pitera (2015: 1) on matemaatiliselt tõestanud, et eksisteerivad viited teatud populatsiooni globaalsele tasakaalule, kus suhe 20 protsenti, 60 protsenti ja 20 protsenti osutub üldjuhul tõhusaks jaotuseks. Inimesed jaotatakse tavaliselt kolme gruppi, keda nimetatakse vastavalt positiivseks, neutraalseks ja negatiivseks: esimene grupp suhtub vaadeldavasse subjekti positiivselt ja nõustub kohe kõigega, teine grupp on äraootaval seisukohal, olles seetõttu enim mõjutatav

ja vastuvõtlik erinevatele mõjutustele, ning kolmas suhtub negatiivselt, näidates kohe üles vastuseisu. See reegel on leidnud laialdast kasutust juhtimise valdkonnas (Jaworski & Pitera 2015: 1–2).

Üks võimalikest mõjutamise instrumentidest võib olla teadlik ja sihipärane tegevus rahulolematuse tekitamiseks, eesmärgiga manipuleerida

Massiühiskonna teooria järgi muudab võitlus erinevad arusaamad ühiskonnakorraldusest valikuks korra ja kaose vahel.

masse ja massikäitumist ning soodustada protestikäitumist, Reicheri (2017: 595) hinnangul võib rahulolematuse aga kergesti revolutsiooniks muutuda. Massiühiskonna teooria järgi muudab võitlus erinevad arusaamad ühiskonnakorraldusest valikuks korra ja kaose vahel. Ühelt poolt *status quo*'d ja teiselt poolt võrdsust taotlevate süsteemide vahel, kus kindlaid norme määratlev poliitiline eelistus muudetakse sotsiaalseks ja tunnetuslikuks hierarhiaks. Pidev infantiilsuse ja ignoreerimise kogemus võib soodustada populistlikke mässe „eliidi“ vastu nii Euroopas kui ka Ameerika Ühendriikides ning „eliidi“ süüdistused valijate irratsionaalsusest ja erapoolikusest on probleemi süvendava mõjuga. „Eliidi“ valitsemist õigustavad elitaarsed psühholoogid sellega, et elanikkonda ei saa teavitada ohtudest ja riskidest, sest nad ei tuleks nendeks valmistumiseks toime. Seega tähendab

„valmidus“ ja „vastupidavus“ valitsusaparaadi suutlikkust ning toimetuleku tagamist (Reicher 2017: 595–596). Eelnevast tulenevalt saab järeldada, et vastuolude võimendamise ning võimendamist soodustava mõjutustegevusega on võimalik tekitada ja süvendada rahulolematust.

Viimasel kümnendil toimunud poliitilise polariseerumise ja radikaliseerumise suundumusega on Richi (2021: 1, 4) hinnangul kaasnenud demokraatliku elanikkonna kasvav valmisolek poliitilise äärmusluse massitegevuseks, sealhulgas protestideks, rahutusteks, terrorismiks ja isegi ülestõusudes osalemiseks. Esile on tõusnud ka oluline suundumus erinevate äärmuslike rühmituste arvu kasvule, kes Richi (2021: 1, 4) arvates mobiliseeruvad vaatamata oma erisustele

Poliitilised aktsioonid, nagu Kapitoolumi rünnak, vajavad sellelaadseks massikäitumiseks teatud eeldusi.

ja ideoloogilistele eelistustele ühtselt ja järjepidevalt poliitiliselt äärmuslikuks võitluseks. Erinevad poliitilised väärtused ja eelnevad protestikogemused soodustavad Inguanzo *et al.* (2022: 2–3) hinnangul ebaseaduslikes protestides osalemist, aga veelgi olulisem on, et eelnev protestikogemus on üks võtmeelementidest ebaseadusliku protestitegevuse prognoosimisel.

Mõjutamise ja manipulatsiooni kontekstis tõuseb esile sotsiaalmeediauudiste rolli olulisus. Inguanzo *et al.* (2022: 8) uuringust ilmnes sotsiaalmeediauudiste tarbijate ja ebaseadusliku protestikäitumise vahel statistiliselt oluline seos, mida aga teiste meediauudiste tarbimisel selliselt ei tuvastatud: sotsiaalmeediauudiste tarbijad osalevad tõenäolisemalt seda tüüpi poliitilises käitumises. Seetõttu on eriti tähtis mõista vägivaldse meedia, aga ka sotsiaalmeediauudiste rolli olulisust ning meediumite eesmärgistatud kasutamist tulenevaid massikäitumise mõjutatavusega seotud julgeolekuohte.

Kapitoolumi rünnaku ja Maidani revolutsiooni näited

Riigi julgeoleku ja põhiseadusliku korra ning sellest tulenevate ohtude, aga ka massikäitumise ja mõjutatavuse kontekstiga seostuvad Ameerika Ühendriikides toimunud Kapitoolumi rünnak ja Ukraina Maidani revolutsioon. Neid sündmuseid on oluline analüüsida kolmest küsimusest lähtuvalt.

1. Mis mõjutab masside käitumist?
2. Mis on masside mõjutamise eeldused ja käivitajad?
3. Millised tegurid võivad viidata sellele, et massikäitumist on mõjutatud ning see võib ohustada riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda?

Kapitoolumi rünnak

Kapitoolumi rünnak toimus Ameerika Ühendriikides Washingtonis 6. jaanuaril 2021, kui maratsevad massid tungisid Kapitoolumisse, kus Kongressi ühisistungil valmistati ette Joseph Bideni 2020. aasta valimisvõidu kinnitamist. Tolleaegse presidendi Donald Trumpi vandenõuteooriatest õhutatuna oli maratsejate eesmärk nende arvates „valimiste varastamise“ peatamine (Szpunar 2021: 1272; Antonio 2022: 943). Szpunari (2021: 1281) uuring tuvastas, et kriisiaegadel on võimalik edukalt

kasutada kollektiivsel mälul põhinevaid seoseid ja tulevikku suunatud lihtsaid lubadusi, nagu seda tehti Kapitoolumi mässu puhul kasutatud riigi erakordsuse müüdiga. Riikidel on erinev ajalooline taust, kollektiivsel mälul baseeruva massikäitumise mõjutamiseks on aga erinevaid võimalusi, mistõttu võib see osutada üheks oluliseks teguriks massikäitumise mõjutatavusega seotud uuringus.

Poliitilised aktsioonid, nagu Kapitoolumi rünnak, vajavad sellelaadseks massikäitumiseks teatud eeldusi.

Richi (2021: 1) hinnangul on viimase kümnendi poliitiline polariseerumine ja radikaliseerumise suundumus tekitanud märkimisväärse osas demokraatlikust elanikkonnast kasvava valmisoleku poliitilise äärmusluse massiaktides osalemiseks, mistõttu kasvab mitmesuguste äärmusrühmituste arv, aga ka silmapaistvus ja atraktiivsus. Radikaliseerumine suundumus võib osutada üheks vägivalda põhjustajaks. Äärmusrühmituste järjepidev keskendumine poliitilisele äärmuslikule tegevusele ja võitluseks mobiliseerumisele sai võimendust Trumpi presidentuuri ajal (Rich 2021: 4). Rünnaku toimumist soodustasid Kyddi (2021: 3) arvates veel Ameerika konservatiivide suhteline madalseis ja nende samaaegne radikaliseerumine, mistõttu on tähtis mõista konservatiivse radikaliseerumise ajendeid, mis otseselt või kaudselt mõjutasid Kapitoolumi ründamist.

Anderson (2022: 901) seostab ja näeb trumpismis kaasaegset nähtust, millele on sarnasusi ja sidemeid globaalsete neofašistlike ja parempopulistlike liikumistega. Vaatamata peaaegu kultuslikule suhtumisele Trumpi, põhineb tema järgijate usk Kyddi (2021: 13) väitel veendumusel, et ta jagab nendega ühist maailmavaadet, mille järgijad on aga tegelikult ise endale loonud ning maailmavaate muutus tooks kaasa järgijate kaotuse. Seega võib järeldada, et liidri mõju ja masside mõjutatavus on omavahelises seoses indiviidi enda

uskumuste ja tõekspidamistega, millest sõltub nende otsus järgimise valikute üle.

Massikäitumise aspektist on huvipakkuv Kapitoolumi rünnanud rahvamassi olemus, mida Anderson (2022: 902) kirjeldab kui vihast, aga samas kartmatut, enesekindlat, kus domineerib karistamatuse õhkkond ning valitseb arusaam oma õigusest ja

Kapitoolumi rünnaku massikäitumist mõjutavate tegurite analüüsis tõuseb esile uskumuste roll.

õiglusest, mida iseloomustab ilmekalt ühinemisüleskutse Kapitoolumi politseile. Kapitoolumi ründajate puhul leiab kinnitust Reicher *et al.* (1995: 192) väide, et suurde rahvamassi kuulumisest tuleneb mitte ainult kalduvus, vaid ka suutlikkus väljendada massikäitumises kartmatult ja tensusrivabalt oma maailmavaadet. Uhkus oma tegevuse üle väljendub sotsiaalmeedias nende rünnakus osalemise eksponeerimises (Anderson 2022: 902), mis toob ilmekalt esile seaduskuuleka käitumise dilemma ja uskumuste omavahelise seose.

Kapitoolumi rünnakule eelnenud tegevuste tuvastamine on vajalik masside mõjutamise eelduste väljaselgitamiseks. Antonio (2022, p. 943) uuringust selgub, et Kapitoolumi rünnakule eelnes

sotsiaalmeedias vandenõuteoreetikute, paremäärmuslike rühmituste ja teiste Trumpi toetajate aktiivne protestitegevus põhinarratiivi, „varastatud valimiste“ üle, samuti kajastasid parempoolsed meediakanalid pidevalt väidetavat valimispettust, hägustades sageli sealjuures piire reportaaži ja toimetatud informatsiooni vahel.

Kapitooliumi rünnaku massikäitumist mõjutavate tegurite analüüsis tõuseb esile uskumuste roll. Usk president Trumpi aususesse, varastatud valimiste narratiivi, konspiratsiooniteooriatesse, demokraatide ja meedia soovi riiki lõhestada, et tehakse ajalooliselt vajalikku ja kangelaslikku tegu, aga ka kristliku rahva säilimise nimel püha sõja pidamisse.

Märkimisväärse uskumusena saab välja tuua Kapitooliumi rünnaku võrdsustamise rahumeelse protestiõiguse väljendamisega. Kuna Trumpi toetajad soovisid kõiki

Maidani rahutuste massikäitumise mõjutajatena tuli esile grupiidentiteet.

alusetuid süüdistusi uskuda, kujuneski nii välja uskumus, mitte tõendite või põhjuste küsimus. Uskumuste mõju ja ulatus ilmnes Chicago ülikooli uuringust, mille järgi usub iga viies täisealine ameeriklane Donald Trumpi valimisvõidu varastamist ja omakorda üheksa protsenti nendest peab Kapitooliumi ründamist õigustatuks. Uuringut juhtinud Robert Pape võrdleb sellise olukorra ohtlikkust tulekahjude

hooajal üksikust juhuslikust sädemest tekkida võiva põlenguga.

Uskumuste tekkimist ja kinnistumist võib seostada kindlal eesmärgil teostatava mõjutustegevusega, nagu näiteks president Trumpi järjepidev „suure vale“ kordamine ja kuudepikkune kampaania valimistulemuste pööramiseks.

Erinevad väärtused massikäitumise mõjutajana sünnitasid polaarsuse, kus ühel pool oli kodanike väärtusruumiks legitiimse protestiõiguse kasutamine ning teisel pool õigustatud vägivald riigi ja ühiskonna taastamise vahendina, mida iseloomustab sotsiaalmeedias ühe üksikisiku üleskutse kaaspatriootidele: „Võtke relvad ... ja pooge üles kõik reeturid“. Väärtuste kaitsmine võib motiveerida üksikisikuid meelevaldustel rahutusi õhutama, mis võib omakorda mõjutada grupikäitumisest tulenevat, ilma eelneva kavatsuseta grupiga kaasa mineku otsust, millele viitab ka rünnakus osalejate hilisem kahetsus kaasa minemise pärast.

Grupikäitumist iseloomustab ka vägivaldse protestikäitumisega mitteühinemine. Näiteks enamik Kapitooliumi meelevaldusel osalejatest ei liitunud vägivaldse rünnakuga. Seega võib järeldada, et kõik meelevaldusel osalejad ei soovi osaleda ebaseaduslikus vägivaldses protestikäitumises või pole neid võimalik sellesse kaasata.

MAIDANI REVOLUTSIOON

Ukraina kodanike põhiseaduslike õiguste ja vabaduste ulatuslik rikkumine ning presidendi volituste kuritarvitamine viis 2013. aastal revolutsioonilise liikumiseni, mis vallandas kodanikuvastupanu, Maidani revolutsiooni, mille peamiseks nõudmiseks kujunes rahvale nende õiguste ja vabaduste – põhiseaduslike õiguste – tagastamine (Tyushka 2014: 21, 24; Shveda & Park 2016: 85). Shveda & Park (2016: 86) peavad seda sotsiaalseks revolutsiooniks, mille peamiseks põhjustajaks oli elanikkonna diskrimineerimine. Seda on nimetatud ka väarikuse revolutsiooniks

(ingl *Revolution of Dignity*) ja Euromaidaniks, mida iseloomustab euroatlantiline suundumus, demokraatliku valitsemistava ja turumajanduslike põhimõtete järgimine, aga ka kodanikuliikumise areng (Reznik 2016: 762). Massilised protestid viisid president Janukovitši režiimi langemiseni, mis lõpetas riigi autoritaarse valitsemise, ja pärast 25. mail 2014 demokraatlikel alustel toimunud presidendivalimisi alustati poliitilise süsteemi täielikku ümberkujundamist (Shveda & Park 2016: 90). Enamik protestidel osalejatest oli Lääne-Ukrainast pärit, ukraina keelt kõnelevad kreeka-roomakatoliikliku usulise kuuluvusega inimesed – ettevõtjad protestisid kehtiva maksupoliitika ja üliõpilased hariduspoliitika vastu, samuti toimusid meeleavaldused politsei meelevaldse tegevuse vastu (Shveda & Park 2016: 90), mis toob välja protestidel osalenud erinevate gruppide olulisuse aspekti massikäitumises.

Maidani meeleavaldustel tekkis Stepnisky (2020: 80) hinnangul eriline atmosfäär, tekitades osalejates ainulaadse tunde, mis võib tuleneda protestidel osalemisest tekkivast positiivsest sotsiaalpsühholoogilisest muundumisest, tekitades kollektiivse mõjuvõimu ja ühtsustunde (Drury & Reicher 2009: 708), suurendades seeläbi grupiga samastumise ja koostegemise osalemise soovi (van Stekelenburg & Klandermans 2013: 897). Stepnisky (2020: 93) uuringutest järeldub, et selline õhkkond ei teki iseeneslikult, vaid sõltub ühelt poolt selle teadlikest loojatest ning teisalt laialdasest osavõtust tingituna, kus osalejad vahetavad omavahel ideid, väärtusi ja õhkkonna arendamise tehnikaid. Võimestava õhkkonna loomist uurinud Thomas *et al.* (2009: 213) järeldab, et selle teket soodustab grupipõhise suhtluses muutuste vajadusel põhinev tugev identiteet, mida tugevdavad ühine emotsionaalne arusaam ja usk muutuste tõenäosusse.

Maidani meeleavalduste kontekstis kerkitab esile sotsiaalmeedia kui põhilise infokanali rolli olulisus kahel põhjusel:

pika ajalise kestuse, novembrist 2013 kuni veebruarini 2014, ja üleriigilise leviku tõttu (Ishchenko 2020: 201), kus mitteriiklikud sidekanalid osutusid koordineerimiseks ja omavaheliseks suhtluseks hädavajalikuks.

Maidani rahutuste massikäitumise mõjutajatena tuli esile grupiidentiteet, mis

Masside käivitamise oluliste mõjutajatena esinesid mõlema juhtumi analüüsis juhi ning meedia ja sotsiaalmeedia mõju.

väljendus iseeneslikus organiseerumises, vabatahtlikult initsiatiivi võtmises, rahvamassi kui ühe terviku tunnetamises rahutustes osalejate poolt, solidaarsuse tunnetamises, rahvuste- ja ideoloogiate-üleses koostöös, kõige jagamises, ühises pühendumises, avatuses ja hoolimises. Tekkis homogeenne rahvamass, kes tegutses ühise eesmärgi nimel.

Samuti osutusid väärtused üheks oluliseks rahutustel osalemise põhjuseks – vabaduse ja inimlike väärtuste väärtustamine, ühine missioon, lugupidamine nii kaasmeeleavaldajatest kui politseist, eneseväärikus, altruism, pühendumus, inimõigused, patriotism, ideaalidele pühendumine ja uhkus oma kaasmaalaste üle. Integratsioon Euroopaga ja sellega kaasnev euroopalik Ukraina oli ukrainlaste lootus. Ukraina ühiskond vajab vabadust, mitte ülistatud juhti, oli üks paljudest

uskumustest, nagu ka see, et toimus eksistentsiaalne võitlus pimeduse ja valguse vahel, uskumus võitluses hukkunud kangelastest ja nende märterlustest, usk demokraatiasse ja euroopalikesse väärtustesse, samuti, et muutused algavad nendest endist ning tugevusest, mis tuleneb õigusest ja õiglasest võitlusest. Emotsioonid jagunesid kaheks: ühelt poolt positiivne rõõmus emotsioon, mis tulenes sõbralikust koosolemisest, ja teisalt viha võimuesindajate vastu.

TÄHELEPANEKUID KAPITOOIUMI JA MAIDANI SÜNDMUSTEST

Maidani rahutuste juhtum eristus Kapitoooliumi rünnaku juhtumist ning seda saab nimetada emotsioonidel ja väärtustel põhinevaks sündmuseks, kus toimus organiseerumine ilma kindla juhi ja juhtimiseta, mis seostub teooriaga juhi rolli ebaolulisusest rahvamasside juhtimisel. Juhtide ja arvamusiidrite rolli väheolulisus Maidani juhtum on selgitav seal toimunud võitlusega ühiskonnas üldisemalt aktsepteeritud väärtuste nimel ja nendest kinnipidamise eest – sealhulgas põhiseaduslike õiguste tagamine, diskrimineerimisvaba ühiskond, vaba kodanikuühiskond, Euroopa integratsioon.

Välisriikidest tulenev mõjutustegevus masside mõjutamise eeldusena tuli esile olulise tegurina ekspertide hinnangutes, esines aga vähemolulisena dokumentidega tutvudes. Maidani juhtumi puhul võib näha Venemaa ebaõnnestunud püüet ideoloogiliste kampaaniate abil massikäitumist mõjutada, rahutusi ära hoida või nende mõju vähendada. Rahutuste toimumine, eskaleerumine ja ulatus demokraatia ja euroopalike väärtuste kaitseks viitab mõjutustegevuse ebaõnnestumisele ja sellest tuleneva mõju väheolulisusele.

Kapitoooliumi rünnaku juhtumist osutusid masside mõjutamise eeldustena olulisteks juhi ning meedia ja sotsiaalmeedia mõju, mis esines ka ekspertide hinnangutes, kus juhi mõju seostub tema

olulisusega grupidünaamika loomisel ja muutmisel, rahvamasside juhtimisel oma identiteedi kehtestamise vajadusega, aga ka juhi võimega veenda inimesi enda loodud visiooni elujõulisuses ja visiooni reaalsuseks muutmise vajaduses. Sotsiaalmeedia mõju seostub seal tarbitavate uudiste ja ebaseadusliku protestikäitumise vahel ilmnunud seosega.

Masside käivitamise oluliste mõjutajatenä esinesid mõlema juhtumi analüüsis juhi ning meedia ja sotsiaalmeedia mõju. Juhi mõju seostub juhi karismaga, mille abil saab temast sümbolite looja ja rahva arvates tõhus juht, keda järgida, juhi võimega ahvatluste ja retooriliste tehnikate ning lihtsate lausungite korramise abil rahva meelsust kujundada. Sotsiaalmeedia mõju seostub järjekindla madala intensiivsusega meedia mõju ja liidri rolli olulisusega masside meeleolude sütitamisel ja hoidmisel.

Kapitoooliumi rünnaku juhtumit iseloomustab läbivalt juhi rolli olulisus, kelle mõju ja sellega kaasnev inimeste mõjutatavus ilmneb nii enne sündmust kui ka sündmuse käivitamisel ja eskaleerimisel. Juht osutus Kapitoooliumi rünnaku juhtumist võtmeisikuks – tema roll oli tuvastatav karismat, retoorikat ja ahvatlusi ära kasutades uue reaalsuse kujundajana, uskumuste ja narratiivide loojana ning nende abil grupinormide kujundajana ning enda kultuse ja oma järgijatele uskumuse tekitajana, et jagab nendega sama maailmavaadet.

KOKKUVÕTTEKS: MIDA ON MEIL SELLEST ÕPPIDA?

Juhi roll ja tema ümber koondumine osutus Kapitoooliumi rünnaku juhtumist üheks olulisimaks teguriks. Väärtustel ja grupiidentiteedil põhinenud Maidani rahutustes ei omanud juhi roll olulist tähtsust ega mõju.

Meedia ja sotsiaalmeedia mõju ning seal toimuv mõjutustegevus oli mõlemas juhtumist teine oluline tegur. Meedia ja sotsiaalmeedia monitooring,

monitooringu tulemused ja nende põhjal tehtavad prognoosid on vajalikud, et olla teadlik ohtude võimalikkusest ja ulatusest. Monitooringu ja prognooside vajalikkus ilmnes Kapitooriumi rünnakule eelnenu Ameerika Ühendriikide aruandlusameti föderaalametite aruandest, kus avatud lähtekoodiga andmetel põhinenud prognoosid ennustasid sündmuse võimalikku eskaleerumist vägivaldseks rünnakuks Kapitooriumile. Ilmselt alahinnati rahvamasside mõjutatavusest tulenevat võimalikku latentset ohtu ning arvati prognoositud eskalatsiooni võimalikkust

vähetoenäoliseks, mis selgitaks ebapiisavat valmisolekut eskalatsiooniks ja võimetust rünnaku peatamiseks.

Välisriikide mõjutustegevus osutus vaadeldud juhtumise kolmandaks oluliseks teguriks, mis esines läbivalt, kuid selle olulisus tõuseb eriti esile Eesti kontekstis ja ekspertintervjuudest tulenevalt. Eesti ekspertide hinnangul on välisriikide mõjutustegevus oluline tegur, millega võib kaasneda mõjutatavusest tuleneva mõju suurenemine ka massikäitumise kontekstis, eriti kui osa Eesti elanikest ei taju seda julgeolekuohuna.

KASUTATUD ALLIKAD

- ALLPORT, F. H., 1924. The Group Fallacy in Relation to Social Science. – *American Journal of Sociology*, 29 (6), 688–706.
- ANDERSON, K. B., 2022. The January 6 Insurrection: Historical and Global Contexts. – *Critical Sociology*, 48 (6), 901–907.
- ANDERSON, C. A. & BUSHMAN, B. J., 2018. Media Violence and the General Aggression Model. – *Journal of Social Issues*, 74 (2), 386–413.
- ANTONIO, R. J., 2022. Democracy and Capitalism in the Interregnum: Trump's Failed Self-Coup and After. – *Critical Sociology*, 48 (6), 937–965.
- AROLD, U., 2021. Põhjala ja Balti riikide psühholoogilise kaitse süsteemide kontseptuaalsed ja praktilised alused. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- BELOUSETZ, 2014. Documenting Maidan. – *PROSTORY*, 8, 1–59.
- BOHDANOVA, T., 2014. Unexpected Revolution: The Role of Social Media in Ukraine's Euromaidan Uprising. – *European View*, 13 (1), 133–142.
- BORCH, C., 2009. Body to Body: On the Political Anatomy of Crowds. – *Sociological Theory*, 27 (3), 271–290.
- BORCH, C., 2013. Crowd theory and the management of crowds: A controversial relationship. – *Current Sociology*, 61 (5–6), 584–601.
- BORCH-JACOBSEN, M., 1988. *The Freudian Subject*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- BREWER, J. & WOLLMANN, H., 2011. Sociologists' offer to unravel the riots. – *The Guardian*. – <https://www.theguardian.com/uk/2011/aug/11/sociologists-offer-unravel-riots>
- BUSHMAN, B. J., 2016. Violent media and hostile appraisals: A meta-analytic review. – *Aggressive Behavior*, 42 (6), 605–613.
- Centre for Society Research, 2014. The real face of Maidan: statistics from protests that changed the country. – <https://www.cslr.org.ua/en/28-lipnya-2014-the-real-face-of-maidan-statistics-from-protests-that-changed-the-country/>
- DRURY, J. & REICHER, S., 2000. Collective Action and Psychological Change: The emergence of newsocial identities. – *British Journal of Social Psychology*, 39 (4), 579–604.
- DRURY, J. & REICHER, S., 2009. Collective psychological empowerment as a model of social change: Researching crowds and power. – *Journal of Social Issues*, 65 (4), 707–725.
- Eesti julgeolekupoliitika alused (2023) – RT III, 28.02.2023, 3.
- Eesti Vabariigi põhiseadus, kommenteeritud väljaanne (2020) – RT I, 15.05.2015, 2.
- Erakorralise seisukorra seadus (1996) – RT I, 14.03.2023, 24.
- EZZY, D., 2002. *Qualitative Analysis*. 1 ed. London: Routledge.
- FLICK, U., 2009. *An Introduction to Qualitative Research Fourth Edition*. London: SAGE Publications.
- HANLEY, S. L., 2013. Ukraine: Provoking the Euromaidan. – *University College London*. – <https://blogs.ucl.ac.uk/seees/2013/12/03/ukraine-provoking-the-euromaidan/>
- IBRAHIM, Y. & HASSAN, R., 2017. A revolutionary crowd model: Implemented to contrast oscillating to consistent media influence on crowd behavior. – *Simulation*, 93 (11), 951–971.
- INGUANZO, I., MATEOS, A., & GIL DE ZÚÑIGA, H., 2022. Why Do People Engage in Unlawful Political Protest? Examining

- the Role of Authoritarianism in Illegal Protest Behavior. – *American Politics Research*, 50 (3), 428–440.
- ISHCHENKO, V., 2014. Maidan, the Right-Wing and Violence in Protest Events Analysis. – <https://lefteast.org/maidan-the-right-wing-and-violence-in-protest-events-analysis/>
- ISHCHENKO, V., 2016. The Ukrainian Left during and after the Maidan Protests. – Center for Social and Labor Research. – <https://www.cslr.org.ua/en/the-ukrainian-left-during-and-after-the-maidan-protests-2/>
- ISHCHENKO, V., 2020. Insufficiently diverse: The problem of nonviolent leverage and radicalization of Ukraine's Maidan uprising, 2013–2014. – *Journal of Eurasian Studies*, 11 (2), 201–215.
- JAWORSKI, P. & PITERA, M., 2015. The 20-60-20 rule. – *Discrete and Continuous Dynamical Systems – Series B*, 21 (4), 1–16.
- J. M., L. K., E. Š. ja H. T. süüdistuses KrK § 76¹ järgi (2000) 3-1-1-62-00. Julgeolekuasutuste seadus (2000), RT I, 14.03.2023, 25.
- JÄÄTMA, J., 2015. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- JÄÄTMA, J., 2020. Julgeoleku mõiste. – *Juridica*, 2, 71–78.
- KALJULA, D., 2015. Sümbolite kasutamine massiliste korratuste õhutamisel Eestis 2007. aasta aprillirahutuste näitel. Magistritöö, Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- KHROMEYCHUK, O., 2016. Negotiating Protest Spaces on the Maidan: a Gender Perspective. – *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 2 (1), 9–47.
- Korrakaitseseadus (2014) – RT I, 14.03.2023, 28.
- KRUSHELNYCKY, A., 2013. The Fight for the Maidan. – *Foreign Policy*. – <https://foreignpolicy.com/2013/12/13/the-fight-for-the-maidan/>
- KVIT, S., 2014. The Ideology of the Euromaidan. – *Contemporary Ukraine: A case of Euromaidan*. SHCS Journal Contemporary Ukraine: A case of Euromaidan, 1 (1), 27–39.
- KVIT, S., 2014. What the Ukrainian protests mean. – *University World News*. – <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20140108164131129>
- Kyiv International Institute of Sociology, 2013. – Maidan-2013. – <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=216&page=11>
- KYDD, A. H., 2021. Decline, radicalization and the attack on the US Capitol. – *Violence: An International Journal*, 2 (1), 3–23.
- LAARING, M., 2015. Eesti korrakaitseõigus ohuennetusõigusena. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- LACLAU, E. 2005. *On Populist Reason*. London & New York: Verso.
- LA MACCHIA, S. T. & LOUIS, W. R., 2016. Crowd Behaviour and Collective Action. In: McKeown, S., Haji, R. & Ferguson, N. ed. *Peace Psychology Book Series: Understanding Peace and Conflict Through Social Identity Theory Contemporary Global Perspectives*. Switzerland: Springer Cham, 89–104.
- LE BON, G., 1936. *Hulkade psühholoogia*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- LE BON, G., 2002. *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. New York: Dover Publications.
- LEPORE, J., 2023. What the January 6th Report is missing. – *The New Yorker*. – <https://www.newyorker.com/magazine/2023/01/16/what-the-january-6th-report-is-missing>
- LÖFFLMANN, G., 2022. „Enemies of the people“: Donald Trump and the security imaginary of America First. – *The British Journal of Politics and International Relations*, 24 (3), 543–560.
- MARNOT, D., 2022. Erinevad arusaamad terminitest siseturvalisus, sisejulgeolek ja sisekaitse. – <https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/2870/Erinevad%20arusaamad%20terminitest%20siseturvalisus%2C%20sisejulgeolek%20ja%20sisekaitse.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- MCPHAIL, C., 1991. The Myth of the Madding Crowd. – *Social Forces*, 71 (1).
- MUNN, L., 2021. More than a mob: Parler as preparatory media for the Capitol storming. – *First Monday*, 26 (3). – <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/11574/10077>
- NARITS, T., 2015. Psühholoogiline kaitse Eesti julgeolekupoliitika kujundajate käsitluses. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Open Dialogue Foundation, 2014. – Report on Euromaidan. – <https://en.odfoundation.eu/a/1356,report-on-euromaidan/>
- Open Society Foundations, 2019. – Understanding Ukraine's Euromaidan Protests. – <https://www.opensocietyfoundations.org/explainers/understanding-ukraines-euromaidan-protests>
- PAPELIS, Y., KADY, R., BAIR, L. & WEISEL, E. 2017. Modeling of human behavior in crowds using a cognitive feedback approach. – *SIMULATION*, 93 (7), 567–578.
- PUUSALU, J. & MARNOT, D., 2021. Elanikkonnaküsitluse „Eesti elanike suhtumine isiklike andmete privaatsusesse ja turvalisusesse“. – <https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/2846/AndmetePrivaatsus2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Razom, 2023. Ukraine and the Maidan. – <https://static.razomforukraine.org/wp-content/uploads/2017/01/1.-Ukraine-and-the-Maidan.pdf>
- REICHER, S., 2017. „La beauté est dans la rue“: Four reasons (or perhaps five) to study crowds. – *Group Processes & Intergroup Relations*, 20 (5), 593–605.
- REICHER, S., SPEARS, R. & T. POSTMES, T., 1995. A Social Identity Model of Deindividuation Phenomena. – *European Review of Social Psychology*, 6 (1), 161–198.
- REZNIK, O., 2016. From the Orange Revolution to the Revolution of Dignity: Dynamics of the Protest Actions in Ukraine. – *East European Politics and Societies*, 30 (4), 750–765.
- RICH, B., 2021. Political extremism, conflict identities and the search for ontological security in contemporary established democracies. – *Academia Letters*, 1–6.
- Riigikantselei, 2023. Riigikaitse arengukava 2022–2031. – <https://riigikantselei.ee/el-poliitika-julgeolek-ja-riigikaitse/julgeoleku-ja-riigikaitse-koordineerimine/riigikaitse-lai>
- RITCHIE, J., 2013. The Applications of Qualitative Methods to Social Research. In: Maruster, L. ed. *Qualitative research methods*. London: Sage, 26–48.
- SAIFI, L., BOUBETRA, A. & NOUIOUA F. 2016. An approach for emotions and behavior modeling in a crowd in the presence of rare events. – *Adaptive Behavior*, 24 (6), 428–445.
- SAZONOV, V., KOORT, E., HEINSOO, P. JA PAAS, K., 2020. Sisejulgeoleku hübriidohtude tutvustamine. – https://digiriil.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/2423/2020%2001%20Sisejulgeoleku%20hübriidohtude%20tutvustamine%20A4_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- SAUNDERS, B., SIM, J., KINGSTONE, T., BAKER, S., WATERFIELD, J., BARTLAM, B., BURROUGHS, H., & JINKS, C., 2018. Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization. – *Quality & quantity*, 52 (4), 1893–1907.
- SHVEDA, Y. & PARK, J. H., 2016. Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan. – *Journal of Eurasian Studies*, 7 (1), 85–91.
- SIDIS, B., 1895. A Study of the Mob. – *Atlantic Monthly*, 75 (448). – <https://www.sidis.net/mob.pdf>
- Siseministeerium, 2023. Eesti siseturvalisuse arengukava 2020–2030. – <https://www.siseministeerium.ee/stak2030>
- SNYDER, T. & ZHURZHENKO, T., 2014. Diaries and memoirs of the Maidan. – *Eurozine*. – <https://www.eurozine.com/diaries-and-memoirs-of-the-maidan/>
- SZPUNAR, P. M., 2021. Memory politics in the future tense: Exceptionalism, race, and insurrection in America. – *Memory Studies*, 14 (6), 1272–1284.
- STELMAKH, I. & BALMFORTH, T., 2014. Ukraine's Maidan protests – one year on. – *The Guardian*. – <https://www.theguardian.com/world/2014/nov/21-sp-ukraine-maidan-protest-kiev>
- STEPNISKY, J., 2020. Staging Atmosphere on the Ukrainian Maidan. – *Space and Culture*, 23 (2), 80–97.
- STOTT, C., & DRURY, J., 2000. Crowds, context and identity: Dynamic categorization processes in the „poll tax riot“. – *Human Relations*, 53 (2), 247–273.
- TEDDLIE, C. & YU, F., 2007. Mixed methods sampling. – *Journal of Mixed Methods Research*, 1 (1), 77–100.
- TEMPLETON, A., DRURY, J. & PHILIPIDES, A., 2015. From Mindless Masses to Small Groups: Conceptualizing Collective Behavior in Crowd Modeling. – *Review of General Psychology*, 19 (3), 215–229.
- THOMAS, E. F., MCGARTY, C. & MAVOR, K. I., 2009. Aligning Identities, Emotions, and Beliefs to Create Commitment to Sustainable Social and Political Action. – *Personality and Social Psychology Review*, 13 (3), 194–218.
- TYUSHKA, A., 2014. A liberationist constitution? Maidan's revolutionary agenda and challenges for constitutional reform in Ukraine. – *European View*, 13 (1), 21–28.
- UNHCR, 2016. Ukraine: Information on the Right Sector, including affiliated groups and activities; involvement in eastern Ukraine; relations with authorities (2013 – July 2016). – <https://www.refworld.org/docid/57b6d7424.html>
- U.S. Government Accountability Office, 2022. Capitol Attack: Federal Agencies' Use of Open Source Data and Related Threat Products Prior to January 6, 2021. – <https://www.gao.gov/products/gao-22-105963>
- U.S. Government Publishing Office Washington, 2022. Final Report From the Jan. 6 Committee, Dec. 22, 2022. – <https://www.nytimes.com/interactive/2022/12/23/us/january-6-committee-final-report.html>
- U.S. States Senat, 2022. Examining The U.S. Capitol Attac: A Review of the Security, Planning, and Response Failures on January 6. – https://www.hsgac.senate.gov/wp-content/uploads/imo/media/doc/HSGAC&RulesReport_ExaminingU.S.CapitolAttack_%20ExecutiveSummary.pdf
- VAN STEKELBURG, J., & KLANDERMANS, B., 2013. The social psychology of protest. – *Current Sociology*, 61 (5–6), 886–905.
- VIRKS, K. JA SINISALU, A., 2020. Vaenuliku mõjutustegevuse piiramine meedia- ja sideteenuste korraldamisel. – *Juridica* 2020 (2), 90–101.
- Välismaalaste seaduse § 12 lg 4 p 10 ja § 12 lg 5 osaline kehtetuks tunnistamise otsus (2001) 3-4-1-2-01.

WOJCZEWSKI, T., 2020. „Enemies of the people”: Populism and the politics of (in)security. – *European Journal of International Security*, 5 (1), 5–24.

WU, N. & CHENEY, K., 2022. Extremists at the vanguard of a siege: The Jan. 6 panel's last word. – *Politico*. – <https://www.politico.com/news/2022/12/22/jan-6-committee-releases-full-final-report-on-capitol-attack-00075380>

YIN, R., 2003. *Case study Research: Design and methods*. 3rd ed. London: Sage Publications Thousand Oaks.